

Opleidingssupervisie

Vindplaats van uitdagingen voor studenten en supervisors

Opleidingssupervisie in de actuele context van opleiding en praktijk krijgt vaak niet de aandacht die zij verdient. Wij willen dat met dit themanummer van *Handelingen* veranderen. Wij hebben opleidingssupervisors van opleidingen voor Pastoraat en Geestelijke Verzorging in Nederland (hbo-bachelor, hbo-master en wo-master) gevraagd eigen ervaringen en inzichten te beschrijven, om actuele ontwikkelingen en thema's te schetsen die zij in hun supervisiepraktijk tegenkomen. Supervisors van zes opleidingen waren bereid hun ervaringen te delen. Deze uitwisseling van ervaringen kan ons helpen vindplaatsen van uitdagingen op te sporen voor toekomstige professionals binnen het werkveld van Pastoraat en Geestelijke Verzorging en voor supervisors die deze begeleiden bij het leren reflecteren op mogelijkheden die helpen met deze uitdagingen om te gaan.

Wij leven in een ingewikkelde tijd en juist op het moment dat wij begonnen met het schrijven van bijdragen voor dit nummer kwam het tweede nummer van het *Tijdschrift voor Begeleidingskunde* (TsvB, praktijkwetenschappelijk vakblad van beroepsvereniging LSVK voor coach, supervisor en organisatiebegeleider) uit met 'Tragiek' als titel. Met de keuze voor dit thema probeert de redactie van TsvB de vele crisisscenario's van de afgelopen twee jaar (klimaatverandering inclusief gevolgen hiervan voor onze leefwereld,

bosbranden, overstromingen, pandemie, oorlog in Oekraïne) bespreekbaar te maken voor begeleidingskundigen.

In een artikel voor de rubriek 'praktijk en professie' stelt theologe Annemiek Boonstra de vraag naar 'zin in supervisie' (2022, 36). Hierbij probeert zij in beeld te brengen hoe geneeskundestudenten het beste ondersteund kunnen worden bij de beleving van het niet weten in relatie tot ervaringen van tragiek. 'Het verlangen om grip te krijgen op ons leven, onze gezondheid en ons uiterlijk is groot, nu wij in de huidige ontzuilde, geseculariseerde en netwerkvormige maatschappij, waarin de waarheid onder

< Dick van Arkel, 'Luchtspiegeling 5', 1950

druk staat, meer dan ooit zelf onze identiteit moeten vormgeven' (Boonstra 2022, 36).

Het vormgeven van een eigen identiteit en het geven van betekenis aan situaties in het leven van alledag, zonder vertrouwde vaststaande interpretatiekaders, veroorzaakt onzekerheid en gevoelens van machteloosheid. Deze ervaring van tragiek, de onmogelijke noodzakelijkheid om betekenis te moeten geven zonder over een garantie op een juiste interpretatie te beschikken, veroorzaakt nieuwe onzekerheden (Scherer-Rath 2013, 188; Van Dalen 2019, 16).

Pastorale en levensbeschouwelijke professionals, en allen die voor hun opleidingen en begeleiding verantwoordelijk zijn, worden geconfronteerd met existentiële vraagstukken die centraal staan in het werkveld van pastorale zorg en geestelijke verzorging. Er wordt een appèl gedaan op het mogelijke 'anders-zijn' en de noodzaak hiermee om te kunnen gaan als mens, als professional en begeleid(st)er van mensen die worstelen met existentiële ervaringen waarop geen antwoord te geven is, en die niet op te lossen zijn (Van Dalen 2019, 15-17).

Professionals in opleiding worden tijdens hun opleiding en hun beroepsstage met deze situaties (of ervaringen) geconfronteerd, waardoor opleidings supervisors regelmatig uitgedaagd worden de verschillende aspecten van deze praktijkervaringen bij hun supervisanten bespreekbaar te maken. In een tijd van onzekerheid en ontwrichting kan en moet dat gevolgen hebben voor de begeleiding van supervisanten in het omgaan met een wereld in verandering (Geldof 2019; Bauman 2012). Dat zou uiteindelijk ook moeten gelden voor de praktische theologie en de praktische religiewetenschap als voornaamste wetenschappelijke disciplines die het handelen van de mens in het leven van

alledag centraal hebben gesteld. Hoe worden deze ontwikkelingen meegenomen in onderzoek en theorievorming?

Veel mensen zijn zoekend naar zin en houvast in deze 'onzekere tijden'. Opmerkelijk is dat zij hiervoor steeds minder vaak kerken en geloofsgemeenschappen opzoeken. Dit verandert het beeld en de overtuigingen die studenten van de identiteit van pastorale en levensbeschouwelijke professionals hebben. In hoeverre hebben deze veranderingen invloed op de ervaringen van toekomstige pastorale of levensbeschouwelijke professionals zoals deze tegenwoordig in Nederland worden opgeleid?

Kenmerken van veranderingen en ontwikkelingen zouden wij vooral in de ervaringen van de stagiaires en hun begeleiders, de supervisors moeten tegenkomen. Wanneer supervisors daadwerkelijk reflectiebevorderende rolmodellen voor de professionele ontwikkeling vormen (Vermeer 2007, 130-134) is het zeer de moeite waard naar de ervaringen van de huidige opleidings supervisors te luisteren. Voordat wij dat doen, is het van belang de vraag te beantwoorden wat opleidings supervisie is.

Opleidings supervisie

Opleidings supervisie is een specifiek type supervisie dat tegenwoordig door alle Nederlandstalige opleidingen voor Geestelijke Verzorging en Pastoraat wordt aangeboden als een onderdeel van het curriculum dat gekoppeld is aan een verplichte leerstage. Bij de opleidings supervisie staat het leren uitvoeren van beroepswerk binnen het kader van een beroepsopleiding centraal, waardoor supervisie binnen de hele beroepsopleiding een specifieke plaats inneemt. Hier wordt de directe verbinding tussen opleiden (verwerven

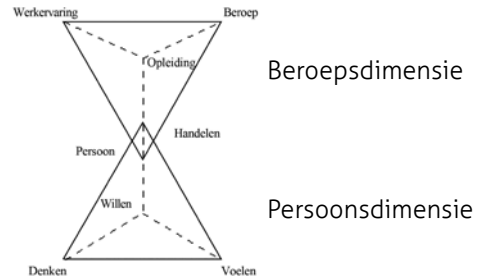
van kennis en vaardigheden) en werkuitvoering gelegd (Siegers 2002, 447).

De opleidings supervisie levert binnen een beroepsopleiding een specifieke bijdrage aan de ontwikkeling van beroepsdeskundigheid in de uitoefening van mensgerichte beroepen. Streefdoel hierbij is de ontwikkeling van toekomstige professionals zodanig te bevorderen dat zij als geïntegreerde en integrerende beroepspersonen in de beroepspraktijk en in een beroepsrol kunnen functioneren. Het supervisieproces impliceert intermediaire doelen die ervoor zorgen dat de professional aan het uiteindelijke doel kan blijven werken: reflectievaardigheid en integratievermogen.

Reflectievaardigheid is een voorwaarde voor het integratievermogen (Van Kessel 1994, 9-11; 1997, 147; Vermeer 2007, 127). Toekomstige professionals leren in supervisie reflecteren op (werk)ervaringen, het handelen binnen de opleidings- en de beroepspraktijk en de beroepsrol. Pas door te leren reflecteren zijn zij in staat een positief-kritische houding in te nemen met betrekking tot organisatiedoelen en persoonlijke doelen, verwachtingen van cliënten en het persoonlijke beroepsbeeld vanuit een specifieke beroepsrol. Reflectievermogen stelt professionals in staat persoonlijke lacunes, samenhangen en diversiteit te ontdekken. Om tot integratie te komen, of vanuit de behoefte aan meer integratie van kennis en vaardigheden, is het ontwikkelen van reflectievaardigheid primair.

Integratie kan met Van Kessel worden begrepen als 'een zich op elkaar betrekken en betrokken raken van tot voorheen afzonderlijke elementen en aspecten, waardoor een samenhang ontstaat die resulteert in een nieuwe identiteit, die er voorheen niet was, en gekenmerkt wordt door een hogere kwaliteit' (Van Kessel 1994,10).

De beoogde integratie van het beroep enerzijds en de persoon anderzijds vereist een integratie van een aantal specifieke aspecten van beide dimensies, die pas door verdiepende reflectie beter in beeld kunnen komen (bewerking afbeelding Siegers 2002, 20).

De toekomstige professional probeert in de opleidings supervisie een identiteit als beroepspersoon te ontwikkelen. Deze beroepspersoon beschikt over een professionele en een persoonlijke identiteit die via een interne supervisor met elkaar in gesprek gaan. Deze interne supervisor heeft de taak vanuit een professionele en/of persoonlijke identiteit zijn/haar reflectie-ervaringen te analyseren. Op basis hiervan kunnen integratiestappen worden ondernomen. Professionals krijgen op deze manier de mogelijkheid om meer zicht te krijgen op de eigen ontwikkeling, lacunes en mogelijkheden die tot nu toe nog niet in beeld waren gebracht.

Overzicht van de bijdragen

De diversiteit aan opleidingen komt in dit themanummer in beeld. Hbo-bachelor-, hbo-master- alsook wo-masteropleidingen presenteren hun opleidingen en de plek die supervisie binnen de curricula inneemt. De opleidings-supervisoren beschrijven hun ervaringen vanuit de diversiteit van hun opleidingen. De verschillende kleuren van de opleidingen komen op

deze manier mooi in beeld. Het zal duidelijk zijn dat de verschillende opleidingen niet makkelijk te vergelijken zijn. Het in beeld brengen van de betekenis van supervisie binnen de diverse opleidingen is een belangrijke uitwisseling van ervaringen en inzichten. Tegelijkertijd worden de maatschappelijke signaturen van pluriformiteit en diversiteit op een contextgebonden manier beschreven.

Marieke Milder beschrijft haar ervaringen aan de hbo-bacheloropleiding Geestelijke begeleiding van Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing. Na een korte beschrijving van de opleiding zoomt zij in op de waarde van supervisie die deze begeleidingsmethode voor hun studenten heeft en welke thema's regelmatig centraal staan. Dat zijn bijvoorbeeld het worstelen met perfectionisme en de op de achtergrond wapperende onzekerheid het niet goed te doen. Hierbij sluit de ervaring aan dat je in de pastorale zorg resultaatloos handelt wat de positie van je professie niet versterkt. Ook komen religieuze vragen regelmatig in beeld, zowel bij religieuze als ook niet-religieuze studenten. Veel vraagstukken maken duidelijk dat studenten in de supervisie ontdekken dat zij zelf als toekomstige geestelijke begeleider hun instrument zijn.

Theo van Leeuwen en collegae gaan in op de hbo-masteropleiding Geestelijke verzorging Windesheim en beschrijven de diversiteit aan onderwerpen die ter sprake komt in de opleidingssupervisie. Het thema 'zelf' omvat het verlangen naar erkenning en de persoonlijke afhankelijkheid hiervan. Het thema 'samenwerking' kent verschillende aspecten. Naast collegialiteit en positionering van de geestelijk verzorger binnen locatieteams is ook feedback geven en de aanspreekcultuur een belangrijk leerpunt in de bijeenkomsten. Bij het thema 'cliëntencon-

tact' worden de studenten geconfronteerd met voorbeelden van de docenten om zo in contact te komen met verschillende rolmodellen en benaderingen. Uiteindelijk komt ook 'professie' als thema aan bod en de eigen invulling van dit thema, waarmee ook een mogelijke roeping verbonden kan zijn.

Henk van den Bosch, in samenwerking met vijf collega-supervisoren, beschrijft de wo-masteropleiding van de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam en Groningen en zoomt in op een aantal thema's die zij voor het artikel rond een aantal thema's hebben geclusterd. 'Ik en de ander' is bijvoorbeeld een onderwerp dat regelmatig ter sprake wordt gebracht en vervolgens het stellen en bewaken van grenzen centraal stelt. 'Alteriteit' omvat een aantal vraagstukken rond anders-zijn en oncontroleerbaarheid van werksituaties. Veel praktijkervaringen komen in supervisie ter sprake om te leren reflecteren op interpretaties van anderen, en de veranderende posities binnen de geloofstradities. 'Bezieling' is het derde cluster dat besproken wordt, waarin de existentiële dimensie van de praktijkervaringen in het werkveld aan bod komen, met alle gevolgen van dien.

Monique van Dijk-Groeneboer is verantwoordelijk voor de supervisie wo-masteropleiding aan de Katholieke Theologische Faculteit in Tilburg. De in Tilburg opgeleide studenten komen in pastorale functies in 'kerk en wereld' terecht. De betreffende werkvelden van pastoraat, geestelijke verzorging en onderwijs en de ontwikkelingen hierin worden in haar bijdrage vanuit supervisorisch perspectief besproken. De grote veranderingen in het pastoraat binnen de rooms-katholieke kerk heeft impact op de studenten, wat ertoe leidt dat een aantal probleempunten en spanningen die zij in de

praktijk tegenkomen in de supervisie moeten worden besproken. Binnen het werkveld van de geestelijke verzorging gaat het om toekomstige professionals die met een kerkelijke zending hun werk in de zorg, politie, brandweer of krijgsmacht verrichten. Binnen het onderwijs lopen toekomstige docenten Levensbeschouwing en Godsdienst regelmatig tegen de marginalisering van het vak aan. Steeds meer leerlingen en docenten hebben niets meer met religie. Hoe kunnen we hier persoonlijk en professioneel het beste mee omgaan?

Marjolein Kraaijeveld-Melse bespreekt ervaringen uit supervisietrajecten van de wo-master Theologie en Religiewetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij doet dat aan de hand van vijf thematische zwaartepunten. 'Legitimatie en overdracht' behandelt de zoektocht naar beroepsprofiel en rolmodellen. Daarnaast is het bewustzijn voor de interactie tussen mensen van belang omdat overdracht als onbewuste vorm van communicatie altijd op de loer ligt. 'Persoonlijk worden' omschrijft de ervaring van studenten dat stage en supervisie hun persoonlijk raakt en deze ervaringen ook een ruimte nodig hebben waar zij in een veilige sfeer persoonlijk kunnen worden. 'Een groeiende visie op de geestelijke verzorging als professie' vormt een leerstap in supervisie om de eigen identiteit als geestelijk verzorger te verwoorden en te presenteren. 'Met of zonder overtuiging?' vormt een thema dat de ontwikkeling van de geestelijke verzorging in Nederland al langer bezighoudt. Hoe verhoudt zich een niet-gebonden geestelijk verzorger tot religiositeit en spiritualiteit?

Als laatste onderwerp komt in deze bijdrage het thema 'verandering' ter sprake en de vraag hoe geestelijk verzorgers met veranderingen in hun eigen werkveld, kunnen omgaan.

Christiane van den Berg-Seiffert met haar collega Froukien Smit beschrijft ervaringen die zij hebben opgedaan met studenten van de wo-master Theologie en Religiewetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij doen dat aan de hand van zeven thema's die zij vervolgens met quotes uit concrete bijeenkomsten onderbouwen. De thema's zijn: interlevensbeschouwelijke competentie, levensbeschouwelijke diversiteit in supervisie, beroepsidentiteit en visie van de professie van geestelijke verzorger, psychosociale vraagstukken in supervisie, omgaan met grenzen, zelfzorg en beeldende, creatieve en lichaamsgerichte vormen in supervisie. <

Literatuur

- Bauman, Z. (2012). *Vloeiende tijden. Leven in een eeuw van onzekerheid*. Zoetermeer/Kalmthout: Klement/Pelckmans.
- Boonstra, A. (2022). Zin in supervisie? Hoe geneeskundestudenten leren omgaan met niet-weten en tragiek. *Tijdschrift voor Begeleidingskunde* nr. 22, 36-47.
- Dalen, E. van (2019). *De interpretatiecrisis bij ongeneeslijke kanker. Een religiewetenschappelijk onderzoek naar verklaringen, het onverwachte, tragiek en de gewaarwording van het andere*. Münster: LIT Verlag.
- Geldorf, D. (2019). *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Kessel, L. van (1994). *Supervisie als concept in ontwikkeling. Geschiedenis en ontwikkelingen in Nederland en het buitenland. 'Supervisie in ontwikkeling'*. Verslag van de Najaarsconferentie van de LVSB vrijdag 11 november 1994 (pp. 5-31). Den Haag: Landelijke Vereniging voor Supervisie en andere Begeleidingsvormen.
- Kessel, L. van (1997). Supervisie: noodzakelijke bijdrage aan de kwaliteit van maatschappelijk werk. In: H. Nijenhuis (red.). *De lerende professie. Hoofdpijnen van het maatschappelijk werk* (pp. 136-151). Utrecht: Uitgeverij SWP.
- Scherer-Rath, M. (2013). Ervaring van contingentie en spirituele zorg. *Psyche & Geloof* nr. 3, pp. 184-195.
- Siegers, F. & Haan, D. (1997). *Handboek supervisie*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Siegers, F. (2002). *Handboek supervisie*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Vermeer, P. (2007). Supervisie als voorbeeldleren. In: S. Körver & W. Regouin (red.). *Professionele begeleiding en spiritualiteit. Pastorale supervisie nader verkend* (pp. 119-139). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

